

KAS BĖGA BE KOJŲ... PER VILNIŲ?

TRADICINIS VANDENS TĖKMĖS IR GYVOS BŪTYBĖS BĖGIMO GRETNIMAS, VEDANTIS PRIE NAUJOS VILNIAUS VARDŲ SAMPRATOS

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnio taikinyje – tradicinis vandens tėkmės ir gyvos būtybės bėgimo gretinimas. Tikslas – pristatyti lietuvių ir aplinkinių tautų tautosakos tekstus (priežodžius, mįsles, dainas, padavimus), kuriuose šis gretinimas būdingai pasitelkiamas, ir įtraukti jį į platesnį mitinį kontekstą, atskleidžiamą palyginant su kai kuriais archajinių tradicijų tekstais, kaip senovės indų „Rigveda“ ir senovės iranėnų „Avesta“. Pakeliui paminimi kai kurie autorinės lietuvių poezijos pavyzdžiai, rodantys, kaip senoji tradicija įsilieja į šiuolaikinę literatūrą, ir atskleidžiamas semantinis pagrindas kitokiai nei įprastoji upėvardžio Vilnia – ir, vadinasi, nuo jos kilusio Vilniaus miesto vardo – etimologijai.

Visi asmenvardžiai rašomi lietuviškai, kai kurių iš jų nelietuviška rašyba pateikta straipsnio gale.

Reikšminiai žodžiai: sinonimai 'tekėti' ir 'bėgti'; juos pasitelkiantys priežodžiai, mįslės; upių personifikavimas; tautosaka ir mitologija; lyginamoji mitologija.

■ Vandens tėkmė ir gyvos būtybės bėgimas būdingai gretinami, lyginami, sutapatinami tiek įvairaus žanro tradiciniuose tekstuose, tautosakoje, tiek kalboje. Juk ir *tekėti* savaime reiškia ne tik 1) 'judėti srove, bėgti (apie upę, šaltinį ir pan.)', 'sruventi, bėgti (apie kraują gyslomis, elektros srovę laidais)', 'plūsti, sklįsti', 'lietis, sunktis, lašėti, varvėti', 'leisti skystį, būti kiauram' bei pan., bet ir 2) 'greitai eiti, bėgti, skubėti': *Tekinomis eimi, šokinomis teku* (Konstantino Sirvydo žodynas, 1642); *Kas keliu ėjo, keleliu tekėjo? Sesė keliu ėjo, keleliu tekėjo* (Augusto Niemio ir Adolfo Sabaliausko dainų rinkinys, 1911); *Marti teka per dvarėlį* (daina, Rokiškis); *O žvėrys tekėjo bei šę, bei tę* (Jono Bretkūno Biblija); *Guli vilkas – džiūsta, teka vilkas – tunka* (XVII a. Mažosios Lietuvos anoniminis rankraštis) ir t. t.; čia ir *tākas* 'siauras kelelis eiti', 'vieta, kur einama' bei pan., nors kartu 'upės tekėjimo vieta, vaga' (*Tuomi taku vanduo teka* Antano Juškos žodynas), ir *tėkinas* 'bėgte atliekantis judėjimo veiksmą', *tekūnas* 'pasiuntinys, kurjeris' ir kiti gyvos būtybės bėgimą menantys žodžiai¹.

Ką tik paminėto priežodžio dažnesni kaip tik variantai su veiksmazodžiu *bėgti* vietoj *tekėti*, kaip antai: *Bėga vilkas – tunka vilkas, guli (stovi) vilkas – džiūsta vilkas; Juo vilkas bėga, juo jis tunka; Vilkas tik bėgdamas tunka*; be to, priežodis tarptautinis, o artimai giminiškose kalbose irgi kaitosi *tekėjimas* ir *bėgimas*, antai latvių: *Kas tek, tas tūk, kas tup, tas liess* „Kas t e k a (bėga), tas tunka, kas tupi, tas liess“; *Tek vilciņš – tauks vilciņš, tup vilciņš – paliek*

liess „T e k a (bėga) vilkelis – nutukęs vilkelis, tupi vilkelis – palieka liess“; lenkų: *Wilk bieży, wilk tyje, wilk leży, wilk gnije* „Vilkas b ě g a, vilkas tunka, vilkas guli, vilkas trūnija“². Latvių *tecēt* išties taip pat reiškia ir 1) 'tekėti, bėgti, sroventi' (pavyzdžiui, *upe tek* 'upė teka'), taip pat 'tekėti, būti prakiurusiam, leisti' (*spainis tek* 'kibiras teka, leidžia'), ir 2) 'greitai eiti, bėgti'³. Visai taip pat rusų *течь* – ir 'bėgti srove, tekėti, lietis' (*Все реку подгоры текым* „Visos upės pakalnėn teka“), 'tekėti, sunktis, leisti', ir 'greitai eiti, bėgti': tarm. *Он тукёт* „Jis bėga“; *Текут гонцы во все концы* „Bėga pasiuntiniai į visas puses“ (lietuviškai juo lab tikėtų *teka tekūnai*); tos pat šaknies (*y*)*микать* 'bėgti, sprukti nuo ko' ir pan.⁴ Tiesą sakant, dvi-prasmybė ateina nuo pat ide. šaknies **tek^(u)*– 'tekėti, bėgti', tarp kurios vedinių – ir vienos, ir kitos reikšmės žodžiai, kaip airių *techim* '(pa)bėgu', Avestos iranėnų *tačaiti* 'bėga' ir 'teka', sen. indų *tākti, tākati* 'skuba, veržiasi, plūsta' ir kt.⁵

Antra vertus, *bėgti* taip pat gali būti vartojamas ir gyvo padaro, ir vandens judėjimui pavadinti, tad reiškia ne tik 1) 'greitais žingsniais, šuoliais judėti', 'greitai eiti, skubėti', 'gelbėtis bėgimu,

1 LKŽ XV: 1109 ir 733–737, 1121–1122, 1163; žr. BūgaR II: 115.

2 LTs V: 349, Nr. 4751, 4752; GrgPPr: 29; GrgPP: 533, Nr. 567; KkLSP: 65, Nr. 134.

3 LaLKŽ: 717.

4 ДальТС IV: 404–405; žr. Потебня 2000: 45; Откупщников 2001: 343.

5 FrLEW: 1074–1075; Sabaliauskas 1990: 106; PkIEW: 1059–1060; KrLEV II: 382; ГмИВИАИ: 670; ЕІЕС: 491; Derksen 2015: 462; 2008: 489; Boryś 2005: 78; ФсЭСРЯ IV: 37; ЧпИЭС II: 243; MrhEWA I: 610; žr. MrhKEWA I: 466; Monier-Williams 1899: 431 ir kt.

sprukti', bet ir 2) 'tekėti, sroventi': *Ta upė sriauniai bėga* (Ramygala, Panevėžio r.); *Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka* (Maironis); *Kai vanduo pavasarį bėgs, čia griovius išneš* (Sudeikiai, Utenos r.); *Mano vanduo tebėgų, tavo testovų* (Dusetos, Zarasų r.); taip pat 'lietis, tekėti, sunktis': *Ašaros bėg par skruostus* (Skaidvilė, Tauragės r.); *Iš žaizdos pradėjo bėgti kraujas* (Žvirgždaičiai, Šakių r.); *Iš bačkos alus jau bėg* (Skaidvilė); *Užėjo sloga – snarglys bėga* (Geistariai, Vilkaviškio r.); 'būti kiauram, leisti vandeni': *Nepilk – šis puodas bėga* (Liškiava, Varėnos r.); *Daržinės stogas pradėjo bėgti* (Gargždai, Klaipėdos r.); netgi 'tirpti': *Sniegas jau bėga* (Joniškis) ir t. t.⁶

Vandens, skysčio tekėjimas ir gyvos būtybės bėgimas kojomis atitinkamai sumišę, sutapę įvairiuose žodžiuose daugelyje kalbų⁷.

Šia dviprasmybe remiasi mįslės. Pavyzdžiui, *Vienas sako: „Bėkim bėkim“, antras sako: „Čia stovėkim“, trečias sako: „Čia linguokim“* = upė, akmuo, nendrė⁸; *Vanduo sako: „Bėkim, bėkim“, akmuo sako: „Čia stovėkim“, ledas sako: „Čia blizguokime“* = upė; *Vienas sako: „Pastovėkim“, kitas sako: „Palinguokim“, trečias sako: „Pasbėgėkim“* = akmuo, medus (?), vanduo⁹; *Vienas sako: „Čia stovėkim“, kitas sako: „Čia blizgėkim“, trečias sako: „Bėkim, bėkim“* = akmuo, ledas, vanduo¹⁰.

Antanas Miškinis mįslės vaizdinius įaudė eilėraštyje „Akmuo ir vanduo“:

*Bėgdama čiurlena, u p ė klausinėja –
Ar prabilsi, mano akmenėli?*

*Pasidžiaugsim, pasiguosim dvoiese –
Aš vis b ė g s i u, o tu čia stovėsi.*¹¹

Mįslė tarptautinė, ją turi ir latviai: *Viens saka: „Skriesim!“, otrs saka: „Kustēsim!“, trešais saka: „Stāvēsim!“* „Vienas sako: 'Bėgsim!', antras sako: 'Krutēsim!', trečias sako: 'Stovēsim!'“ = vanduo, žolė, akmuo¹². Lenkai: *Jedno mówi: „Bieźmy“, drugie mówi: „Leźmy“, trzecie mówi: „Hitu, hitu, dobrze i tu“* „Vienas sako: 'Bėkim', kitas sako: 'Gulėkim', trečias sako: 'Tra lia lia, gerai ir čia'“ = vanduo, akmuo, žolė¹³. Gudai: *Ляцелі тры галкі, селі на праталкі; адна кажа: „паляжым!“*,

другая – „пабяжым!“, *трэцяя – „паківаймся!“* „Skrido trys kuosos, nutūpė ant staktos; viena sako: 'pagulėkim!', kita – 'bėkim!', trečia – 'palinguokim'“ = akmuo, vanduo, žolė; *Адна кажа: „Пабяжым“, другая кажа: „Паляжым“, трэцяя кажа: „Паківаймся (калываймся)“* „Viena sako: 'Bėkim', kita sako: 'Pagulėkim', trečia sako: 'Palinguokim'“ = vanduo, akmuo, žolė¹⁴. Rusai: *Один говорит: „Побежим! Побежим!“, другой говорит: „Полежим! Полежим!“, а третий говорит: „Пошатаемся!“* „Vienas sako: 'Bėkim! Bėkim!', kitas sako: 'Pagulėkim! Pagulėkim!', o trečias sako: 'Palinguokim!'“ = vanduo, akmuo, žolė; *Одна говорит: „Постоим!“, друга: „Побежим!“, третья: „Помотаемся!“* „Viena sako: 'Pastovėkim!', kita: 'Bėkim!', trečia: 'Maskatuokime'“ ir pan. = akmuo, vanduo, žolė¹⁵.

Kita mįslė: *Dieną naktį bėga, niekad nepabėga; Bėga dieną, bėga naktį ir vis toj pačioj vietoj; Bėga bėga, akmenis čiupinėdama, pakraščius žiūrinedama = upė; Glėbiu neapimsi, saujoj neišlaikysi, kai bėga, nesuturėsi = vanduo*¹⁶. Latvių: *Skrien dienu, skrien nakti, bet nekur neizskrien* „Bėga dieną, bėga naktį, bet niekur nenubėga“; *Skrien skrien – neizskrien, tek tek – neiztek* „Bėga bėga – nenubėga, teka teka – nenuteka“; *No kalna skrej lejā diedama, bet augšā nevar uziet iedama* „Nuo kalno bėga šokdama, o aukštyn negali užėiti eidama“ = upė; taip pat minklės: *Kas tek dienu un nakti? „Kas teka (bėga) dieną naktį?“; Kas tek dienu un nakti, bet nekad nepiekūst? „Kas teka (bėga) dieną naktį, bet niekad nepavargsta?“; Kas neskrien (v. netek) pret kalnu? „Kas nebėga prieš kalną?“* = upė¹⁷. Ukrainiečių: *Біжить не вибіжить, тече не витече* „Bėga neišbėga, teka neišteka“ = upė¹⁸; *Що росте без коріння? Світе без полоня, бежит без прогону? „Kas auga be šaknų? Šviečia be liepsnos, bėga negenamas?“* = karklas (*верба*), saulė, vanduo¹⁹. Rusų: *Течёт, течёт – не вытечет, бежит, бежит – не выбежит* „Tekta teka – neišteka, bėga bėga – neišbėga“ = upė²⁰; minklė: *Что бежит без прогону? „Kas bėga negenamas?“* = vanduo²¹.

Dažniausiai, lyg užvesdamos ant kelio, mįslės pačios pasako, jog tas menamas kažkas bėga (ar

6 LKŽ I: 724–726.

7 Buck 1949: 677–678, Nr. 10.32.2; 691–692, Nr. 10.46.7.

8 LTs V: 461, Nr. 5493 (plg. 461, Nr. 5494); LpMS: 192; Stundžienė 1993: 170; PKT I: 28; II: 32; UKT: 64, Nr. 94, plg. LtsU: 417, Nr. 448.

9 TŽ V: 575, Nr. 141; 589, Nr. 342 (plg. 580, Nr. 10).

10 PKT II: 39. Variantai išnagrinti ir abibendrinti KnsLM: 305–306, T 563. Pagal šį leidinį čia suvienodintas mįslių pateikimas (dvitaškiai, kabutės, kableliai ir kt.).

11 Miškinis 1991: 458.

12 AnLTM: 290, Nr. 3317, plg. 293, Nr. 3367.

13 SSSL 1999: 187, Nr. 4 A.

14 Загадки 2004: 30–31, Nr. 102, 103 (plg. 104–106 (plg. 33, Nr. 134); Никифоровский 1898: 26, Nr. 468.

15 СдЗРН: 185, Nr. 1507.–в; (plg. 182, Nr. 1477.6–д; taip pat ДальПРН: 790); ХдВЗ: 63, Nr. 500.а–в (plg. 40–41, Nr. 113, 114); Загадки 1968: 29, Nr. 483 (plg. 482).

16 TŽ V: 582, Nr. 61, 62; GrgLLM: 16, 160, Nr. 54, 55; LpMS: 123, 125.

17 AnLTM: 293, Nr. 3358, 3361 ir 3357, 3359, 3362.

18 Загадки 2003: 17, Nr. 88.

19 Завьялова 2009: 321.

20 СдЗРН: 181, Nr. 1465; РФ: 132.

21 Загадки 1968: 28, Nr. 443.

net eina) – be kojų: *Be rankų, be kojų mylias nuklampoja* = vanduo²² (nors „klampoti“ juk tegalima komomis!). Latvių: *Bez kājis ceļu tek* „Bekojis keliu teka (bēga)“; *Bez dzīvības, bez kājām, bez rokām, vienmēr iet* „Be gyvybės, be kojų, be rankų, vis eina“; *Bez kājām tek, bet mūžam savā gultā* „Be kojų teka (bēga), bet amžinai savo guolyje“²³. Gudų: *Без ног бяжыць* „Be kojų bēga“; *Без ног бяжыць, без вачэй глядзіць* „Be kojų bēga, be akių žiūri“ = vanduo²⁴; *Без плеч, а ляжыць, без ног, а бяжыць* „Be pečių, o guli, be kojų, o bēga“ = sniegas, vanduo²⁵. Ukrainiečių: *Без рук, без ніг, а цілий світ перейде* „Be rankų, be kojų, o visą pasaulį pereina“ = vanduo²⁶. Rusų: *Без рук, без ног все бежит* „Be rankų, be kojų vis bēga“ = vanduo; *Без рук, без ног на гору ползет* „Be rankų, be kojų į kalną šliaužia“ = *вода прибыльная* „potvynio vanduo“²⁷; *Всегда бежит без умолку, а не имеет ни ног, ни костей* „Visad bēga be paliovos, o neturi nei kojų, nei kaulų“; *Ходит без ног, рукава без рук, уста без речи* „Vaikšto be kojų, rankovės be rankų, burna be šnekos“ = upė²⁸; *Без языка, а говорит, без ног, а бежит* „Be liežuvio, o kalba, be kojų, o bēga“ = *ручей* „upelis“²⁹; *Без огня горит, без крыл летит, без ног бежит* „Be ugnies dega, be sparnų skrenda, be kojų bēga“ = saulė, debesis, upė³⁰.

Vandenį esant „be kojų“ nepamiršta ir užkalbėjimai, kaip antai (nuo gyvatės įkirtimo): *Паукštis be geluonies, medis be liemens, vanduo be kojų*³¹. Tradicines mįsles bei užkalbėjimus akivaizdžiai parafrazuoja Vlado Braziūno posmas (ir pats *be* skyrybos ženklų):

*akmuo be tėvo auga
be kojų vandens bėga
lakioja debesis besparniai
raudonom qžuolo šakom*³²

Kad be kojų bėga vanduo, tradicijoje taip aišku, jog paprasčiausia minklė *Kas bėga be kojų?* įmenama

nedvejojant – vanduo, upė³³; *Kas bėg(a) be kojelių?* = upelis, srovė³⁴; *Kas bėga be kojų ir klega be galvos?*³⁵; *Kas bėga be kojų, plaukia be rankų?* = vanduo³⁶.

Norbertas Vėlius yra pastebėjęs, kad šios minklių tipo mįslės tautosakoje gyvuoja ne tik savarankiškai, bet ir dainose: „Jaunosios ieškojimo dainoje ‘Pasakyk mergele’, tikrinant nuotakos sumanumą, užduodamos mįslės: *kas bėga be kojelių? kas auga be šaknelių?* Atsakoma, kad vanduo ir akmuo.“³⁷ Užduodamos jos ir kitose vestuvinėse dainose bei sutartinėse, pavyzdžiui, šešuro marčiai (praleidžiant nuolatinį priedainį *Čiutele, čiuta lylia*) – *Kas tai yra: bėga, / Bėga be kojelių? / Ataminė martelė / Šešurelio mįslę: / Vandenėlis bėga, / Bėga be kojelių,*³⁸ *Atsimink, martele, / Atsimink, jaunoji, / Kas bėga be kojelių, / Kas bėga be kojelių? // Ne martelė būčiau, / Kad aš nežinočiau, / Kas bėga be kojelių, / Kas bėga be kojelių. // Lygiajam laukelyj / Sraunusis upelis – / Tai bėga be kojelių, / Tai bėga be kojelių.*³⁹ Marčios klausama: *Kas tar bėga / Bėga be kojelių?* Ji atsako: *Udenėlis bėga, / Bėga be kojelių.*⁴⁰ Močiutės klausama: *Kas tore bėga, / Bėga be kojelių?* Ji atsako: *Vandenėlis bėga, / Bėga be kojelių.*⁴¹ Svočios: *Tu, svočiute, tu, durnele, / Sakyk mums, / Dai kas bėga be kojelių, / Sakyk mums! / Vanduo bėga be kojelių, – / Nežinai nieko!*⁴² Bernelis mena mergelei: *Pasakyk, mergyte, / Pasakyk, jaunoji, / O kas bėga be kojų? // Sraunus upelis, / gilios marelės / O tai bėga be kojų,*⁴³ *Ei, atmink atmink, / Jauna mergužėle, / Kas bėgo be kojelių? // Ne mergužė būčiau, / Kad aš nežinočiau, / Kas bėgo be kojelių. // Čystas vandenėlis / Srauniu upelėliu – / Tai bėgo be kojelių.*⁴⁴ Sutartinėje-žaidime: *O kas ti bėga, / Bėga be kojelių? / Sadūto tūto, / Sadu, sadu tūto. // Udenėlis bėga, / Bėga be kojelių. / Sadūto tūto, / Sadu, sadu tūto.*⁴⁵

Minklė žinoma latviams: *Kas tek (v. skrien) bez kājām?* „Kas bėga be kojų?“ = vanduo⁴⁶. Iš aplin-

22 LpMS: 125.

23 AnLTM: 293, Nr. 3354.a, 3355, 3356.

24 Загадки 2004: 31, Nr. 107, 108; Никифоровский 1898: 26, Nr. 469.

25 Загадки 2004: 47, Nr. 290.

26 Загадки 2003: 16, Nr. 83; žr. Завьялова 2009: 321.

27 Загадки 1968: 28, Nr. 451, 455.

28 СдЗРН: 181, Nr. 1466; Загадки 1968: 29, Nr. 461, 462.

29 Загадки 1968: 29, Nr. 499.

30 ДальПРН: 787; СдЗРН: 236, Nr. 1901; Загадки 1968: 22, Nr. 193 (pastaruosiuose dviejuose šaltiniuose mįslė dar turi ketvirtą dėmenį: без ран болит „be žaizdų skauda“ = širdis). Mįslių predikatas „be kojų“ gali būti taikomas ir kitam subjektui, ne tik vandeniui, žr. Завьялова 2009: 320–321.

31 Elisonas 1931: 98, Nr. XX; VTLU: 103, Nr. 2; žr. Завьялова 2009: 318.

32 Braziūnas 1999: 64.

33 GrgLLM: 16, 160, Nr. 58; LTs V: 663, Nr. 7573; LpMS: 235; PKT II: 32; plg. Завьялова 2009: 320.

34 KlTK: dviii, dx, Nr. 87; LTsR: 429.

35 TŽ V: 587, 592, Nr. 249.

36 KnsLM: 321, T 609; čia sutraukti ir visi kiti minklės variantai.

37 Vėlius 2014: 107.

38 LTs V: 1106–1107, Nr. 9695.

39 LTsR: 115.

40 SIS II: 602, Nr. 1165; plg. III: 381, Nr. 1481; JSLD III: 735, Nr. 7.

41 SIS II: 606, Nr. 1169.

42 LTs I: 466, Nr. 466.

43 JSD II: 230, Nr. 1028.9–10.

44 JSLD I: 83–85, Nr. 30.11–13; plg. III: 425, Nr. 1254.4–6; 649, Nr. 1524.11–13; KlVD: 160, Nr. 302; BKT: 59, Nr. 36.

45 SIS III: 334–335, Nr. 1442. Apie šią ir kitas minkles dainose žr. Kensminienė 2005: 75.

46 AnLTM: 293, Nr. 3354.b.

kinių slavų artimiausia gudų: *Без ног бегайць?* „Be kojų bėgioja?“ = vanduo⁴⁷. Iš dalies lenkų: *Co bieży bez rąk i nóg?* „Kas bėga be rankų ir kojų?“ = vanduo⁴⁸. Rusų jau labai išplėtota: (*Что Без огня горит, (что) без крыл летит, (что) без ног бежит?* „(Kas) Be ugnies dega, (kas) be sparnų skrenda, (kas) be kojų bėga?“ = saulė, debesis, upė⁴⁹).

Dar viena panaši ir kitu atžvilgiu įdomi aplinkinių slavų minklė. Lenkų: *Co bieży bez powodu?* „Kas bėga be reikalo“ arba „be pavadžio?“ = vanduo⁵⁰; ukrainiečių: *Що біжить без повода?*⁵¹; gudų: *Што бяжыць без повада?* ir išplėtota: *Што бяжыць без повада? Што гарыць без полымя? А сіняе без сінёна? Што ўеца каля дрэўца?* „Kas bėga be reikalo“ ar „be pavadžio? Kas dega be liepsnos? O mėlynuoja nedažytas? Kas vyniojasi aplink medį?“ = vanduo, saulė, dangus, apinys⁵². Gudų minklė irgi menama dainose, pavyzdžiui: *А што ідзе без повада, скажыце?* „O kas eina be reikalo (arba be pavadžio), pasakykite?“ Atsakymas: *Вада ідзе без повада, скажам вам* „Vanduo eina be reikalo (arba be pavadžio), pasakysime jums“⁵³; *А штожь бяжыць без повода?* „O kas gi bėga be reikalo“ ar „be pavadžio?“ Atsakymas: *Вада бяжыць без повода* „Vanduo bėga be reikalo“ ar „be pavadžio“⁵⁴. Atitinkama rusų minklė *Что бежит без повода?*⁵⁵ irgi pasitaiko dainose, pavyzdžiui, kupolinėje (praleidžiant pakartojimus): *А что Бежит / Без повода?* „O kas bėga / Be reikalo“ arba „Be pavadžio?“ Atsakymas: *Вада бежит / Без повода* „Vanduo bėga / Be reikalo“ arba „Be pavadžio“⁵⁶.

Kadangi le. *powód*, ukr. *повід*, bru. *повад*, ru. *повод* – tai ir ‘reikalas, dingstis, pretekstas, priežastis’, ir ‘pavadiš’, tai šios minklės veikiausiai tyčia dviprasmiškos – su užuomina į žirgą. Žirgo naudai akivaizdžiai nusveria papildyta, patikslinta gudų minklė: *Бяжыць без пуги, без повада* „Bėga be botago, be pavadžio“ = vanduo⁵⁷.

Išties, kitose mįslėse upė būdingai prilyginama žirgui. Tų pačių gudų: *Конь бяжыць, шкура ляжыць* „Žirgas bėga, oda guli“ = upė ir ledas; *Кабыла бяжыць, аглоблі ляжаць* „Kumelė bėga,

ienos stovi“ = upė ir krantai⁵⁸. Ukrainiečių: *Не кінь, а біжыць, не ліс, а шумить* „Ne žirgas, o bėga, ne miškas, o šnara“ = upė⁵⁹. Tokia pati rusų: *Не конь, а бежит, не лес, а шумит*; dar: *Между гор, между гор бежит конь вороной* „Tarp kalnų, tarp kalnų bėga juodas žirgas“ = upė (reka) arba upeliūkštis (ручeyк)⁶⁰; *Между гор, между дол бежит белый конь* „Tarp kalnų, tarp slėnių bėga baltas žirgas“ = ручей „upelis“⁶¹; *Сивко бежит, только грива мельтешит* „Šyvis bėga, tik karčiai plazda“ = вода под мельницей „vanduo malūne“⁶²; *Бурка бежит, а оглобли стоят* „Juodbėris bėga, o ienos stovi“ = upė ir krantai⁶³; *Конь бежит, а шкура лежит* „Žirgas bėga, oda guli“; *Бежит конь по меж гор, скубом сбит, ковром накрыт* „Bėga žirgas tarp kalnų, (?) sukaustytas, kilimu užklotas“; *Бежит конь с крутых гор, ковром одет, гвоздями прибит* „Bėga žirgas nuo aukštų kalnų, kilimu užklotas, vinimis prikaltas“ = vanduo po ledu⁶⁴. Čia ir rusų priežodis: *Волга добрая лошадка: все свезет* „Volga – gera kumelė: viską paveža“⁶⁵.

Panašios mįslės žinomos ir lietuviams: *Tarpu kalnų kalnų bėga arkliai be balnų* = upė arba upelis⁶⁶; *Tarp dviejų kalnų juodas žirgas bėga* = upė⁶⁷.

Netiesiogiai, bet aiškiai upę prilygino žirgui Oskaras Milašius eilėraštyje „Tėvynė“ (IV):

*Hennisant, écumeux, secouant frein et mors,
La crinière nouée aux ceintures des morts,
Eclaboussé de bave, enivré d'épouvante
Le fleuve charria dans sa vague vivante
Vers le champ de repos des océans sacrés
Les victimes du viol et leurs fils massacrés.*

Žvengdama, apsiputojusi, kramtydama žąslus,
Karčiais apsvijusi apie mirusiųjų liemenis,
Apsitaškusi seilėmis, apsvaigusi iš siaubo,
Plukdė upė ant gyvos bangos
Į šventų vandenynų atilsio lauką
Smurto aukas ir jų išžudytus sūnus.⁶⁸

47 Никифоровский 1898: 27, Nr. 473.

48 SSSL 1999: 188, Nr. 4 V.

49 ХдВЗ: 112, Nr. 1395.

50 SSSL 1999: 188, Nr. 4 V.

51 Загадки 2003: 17, Nr. 86.

52 Загадки 2004: 306, Nr. 3251, 3252.

53 Загадки 2004: 12.

54 Шейн 1890: 184, Nr. 177; Шейн 1874: 102, Nr. 148; 112, Nr. 158.

55 СдЗРН: 181, Nr. 1467; Загадки 1968: 28, Nr. 459.

56 РНПО: 171, Nr. 261.

57 Загадки 2004: 31, Nr. 109; Никифоровский 1898: 27, Nr. 470.

58 Загадки 2004: 32–33, Nr. 123, 133.

59 Загадки 2003: 15, Nr. 70.

60 Загадки 1968: 29, Nr. 464, 466; ХдВЗ: 101, Nr. 1208; plg. 102, Nr. 1225; СдЗРН: 181, Nr. 1468.

61 Загадки 1968: 29, Nr. 496.

62 Загадки 1968: 29, Nr. 488.

63 ДальПРН: 790; СдЗРН: 181, Nr. 1469; ХдВЗ: 102, Nr. 1228.а; Загадки 1968: 29, Nr. 481.

64 СдЗРН: 181, Nr. 1472, 1472.а; ХдВЗ: 41, Nr. 117; Загадки 1968: 30, Nr. 524, 525.

65 ДальПРН: 228.

66 GrgLLM: 16, 160, Nr. 53; LTs V: 460, Nr. 5478; žr. Kensminienė 2012: 44; plg. LpMS: 124.

67 BšĮT: 418, Nr. 167; LFCh: 161, Nr. 321; Kensminienė 2012: 44.

68 Milašius 1981: 250, 251.

Vilniaus panorama, Neris. 2022 m. Gyčio Grižo nuotrauka

Čia paminėtini tokie upėvardžiai kaip lie. *Arklinis, Arklinikė, Arklinykė; Ašovà, Ašovijà, Ašovìnė, Ešovìnė*, pr. *Asswene, Asswaylen; Bě̀rè ar Bě̀rě, Bě̀rupis; Kě̀vè; Kuĩnè; Kumě̀lupis; Sařtè, Sartà, Sařtis, Sartàlè, Sartėlis, Sartikè, Sařtupis, Sartupys; Šyvinè* (arba *Šyvinè*); *Žirgupè, Žirgupis, Žirgupalis*, la. *Ziřgupe*⁶⁹ ir t. t.

Tiesą sakant, vandens, upės prilyginimas žirgui gerokai senas, archajiškas. Antai senovės iranėnų „Avestoje“ tyro tekančio vandens deivė, iš esmės – pats įsamenintas tekantis vanduo Ardvi Sūra Anahita (*Arədwī Sūrā Anāhitā*, pažodžiui „Tėkmė galingoji nesuterštoji“) rieda keturiais eržilais kinkytuose ratuose. Pavyzdžiui, jaštuo-se (apytiksliai, remiantis anglišku bei rusiškais vertimais). „Arđvisūr jašte“ (V.10, 13, 15): „Štai ji rieda ratuose, pavadį laikydama, pirmyn pasileidžia“, „jos keturi balti, vieno plauko, vienos veislės aukšti žirgai įveikia visas priešų kliūtis“, „jos vandenys dieną naktį teka žemyn, visi tekantys vandenys žemėje“; „Tištr jašte“ (VIII.5, 42): „Kada gi vandens veršmės pasilies iš naujo, smarkesnės nei žirgai?“, „Kada gi vandens veršmės pasilies pirmyn, smarkesnės nei žirgai,

sodybų, sodžių link, į ganyklas bei sodus, į pačias šaknis?“⁷⁰

Dar archajiškesni upės prilyginimai žirgui senovės indų „Rigvedoje“, pavyzdžiui, III.32.6 (kreipiantis į Indra): *tvām apó yád dha vṛtrān jaghanvā átyā iva prásṛjah sártavájau* „Tu upes, Vritrą nudobęs, paleidai bėgti kaip lenktynių žirgus“;

VI.46.13–14: *yád indra sárge árvataś codáyāse mahādhané [...] síndhūr iva pravaṇá āsuyā...* „Kai, Indra, rungčiai ristūnus varysi dėl didžio statymo [...] Nelyg upes pakalnėn sparčiai...“;

VII.87.1: *rádat pathó váruṇaḥ sūryāya prārṇāmsi samudrīyā nadīnām // sárgo ná sṛśó árvatīr ṛtāyāñ* „Prarėžė takus Várūna saulei, pra[rėžė] srautus į vandenyną u p i ū, // Lyg rungčiai leisdamas ristūnes darniai“;

VIII.12.3 (apie Indra ir jo svaigulį, ar įsiūtį): *yéna síndhum mahīr apó ráthā iva pracodáyah // pánthām ṛtāsya yátave tám īmahe* „Kurio dėka į Sindhų didžiąsias upes nelyg ratus varei, // Taku darnos kad jotų – jo maldaujam“ (vedų dgs. *rāthāḥ* tikslus atitikmuo yra lie. dgs. *rātai* ‘arklių traukiama važiavimo priemonė, vežimas’⁷¹, tik

69 VnLHEŽ: 47, 50, 61, 155, 169, 171, 291, 333, 403.

70 Malandra 1983: 121, 144, 148; Abecra 1998: 176, 202, 203, 224, 252, 261–262.

71 LKŽ XI: 236.

paprastai dvirātis ir traukiamas ne arklių, o žirgų; vedų veiksmožodis *yāti* ‘ji(s) sparčiai eina, bėga, joja’ tiksliai atitinka baltų **jāti* (lie. *jóti*, la. *jāt*), kuris irgi kitados buvo taikomas upėms, tai matyti iš tokių Lietuvos upėvardžių kaip *Jotijà*, *Jotūlė*, *Jótupis*⁷²;

IX.66.10 (kreipiantis į suasmenintą sunkiamą somą, vardu Pavamana): *pávamānasya te kave vā jin sárgā asṛkṣata // árvanto ná śravasyávaḥ* „Pavamana, tavo – poete, nugalėtojai rungtys, – srautai paleisti // Nelyg ristūnai takūs“ (būdvardis *śravasyā* ‘greitas, spartus’ remiasi daiktavardžiu *śrávas* ‘srovė, srautas, tėkmė’ – taikant žirgams, išeina ta pati dviprasmybė kaip tarp minėtų *tekėti* reikšmių);

IX.97.20: *arasmánō y ’rathā áyuktā átyāso ná sasṛjānāsa ājau // eté śukrāso dhanvanti sómā dévāsas tā úpa yātā pí badhyai* „Be kamanų, be ratų, nekinykty, tarsi lenktynių paleisti žirgai // Šie skautūs teka somos [srautai]. Dievai, ateikite jų gerti!“;

IX.97.45: *sómaḥ sutó dhārayātyo ná hítvā síndhur ná nimnām abhí vājy àkṣāḥ* „Soma išsunktas lyg srautas pasileido metęsis, lyg upė (arba Sindhus) žemynlink, žirgas nugalėtojas“.

Kartais su žirgais atsiranda ir karvės, kaip III.33.1 (apie senovės Pendžabo upes Vipašę ir Šutudrę): *prá párvatānām usatī upásthād áśve iva víṣite hásamāne // gāveva śubhré mātārā rihāṇē vīpā chutudrī páyasā javete* „Pirmyn iš kalnų glėbio, veržliai, lyg dvi kumelės, pasileidusios lenktynių, // Lyg karvės žvilgančios, dvi motinos, belaižančios [teliūs], Vipašė ir Šutudrė skuba, vandenimis tekinos“.

Karvės, jaučiai pasitaiko ir pastarųjų laikų aplinkinių kraštų mįslėse, kaip gudų: *Карова бяжыць, шкура ляжыць* „Karvė bėga, oda guli“ = vanduo ir ledas⁷³; rusų: *Бежит бычок, золотой рожок, бежит, журчит* „Bėga jautukas, auksinis ragelis, bėga gurgia“ = upelis (*пучей*)⁷⁴.

Dėl to gal paminėtini ir upėvardžiai lie. *Jautupis*, jotv. *Jaute*; toliau lie. *Kařvė*, *Kařvis*, *Karvinė*, *Karvinė*, galbūt *Karvedā*; *Veřšis*, *Veřšupis*, *Veřšupys*⁷⁵. Kazimiero Būgos manymu, „labai yra galimas daiktas“, kad ir *Gaujā* – „karvinė upė“, iš **Gavī* ar **Gavjā*, kaip ir *Gavys*, *Góvijos upalis* bei kt., bendrašakniai su latvių *gous* ‘karvė’⁷⁶.

Upės pavadinamos ir avinais, kaip *Avinupis*, *Avinišké*, *Avinėlis*; *Barōnas*, la. *Baranstrauts* ‘Baronsrautis’; galbūt dar *Buriā*⁷⁷. Gudų mįslė avinui prilygina versmę, šaltinį: *Баран бяжыць, на ім воўна дрыжыць* „Avinas bėga, ant jo vilna virpa“

72 VnLHEŽ: 137; žr. Razauskas 2018: 55–56.

73 Загадки 2004: 32, Nr. 122.

74 Загадки 1968: 29, Nr. 495.

75 VnLHEŽ: 134, 148–149, 375.

76 VnLHEŽ: 108–109, 119; BūgaR III: 852.

77 VnLHEŽ: 54, 58–59, 74.

= šaltinis⁷⁸. O latvių mįslėje atvirkščiai – nebe upė prilyginama gyvam padarui, aviai, o avis upei: *Upe tek, kārkli kust* „Upė teka, karklai juda“; *Upe skrien, krasti ligojas* „Upė bėga, krantai siūbuoja“ = avis bėga, vilnos linguoja⁷⁹. Šiek tiek panašią, nors ne tokią išraiškingą mįslę turi ir lietuviai: *Sala bėga – bala kruta*; *Priebalas bėga – visa bala liunga* = avis; *Piepala bėga, visa bala dreba* = avis ir vilnos; *Vėjas pūstelėjo – visa bala liumptelėjo* = avies vilnos ir pan.⁸⁰ Sujudintos balos vilnys čia irgi prilyginamos virpančiai, linguojančiai avies vilnai.

Velso tautosakoje „putotos bangų keteros vadinamos undinės Gvenhudvės ‘Baltosios burtininkės’ avimis, o devintoji, stebuklinga ir galingiausioji banga – avinu“⁸¹. Johano Volfgango Gėtės „Fausto“ antroje dalyje (eil. 9533) tas pats sugretinimas: „Pasklinda vilnims avių banda.“⁸² Vladimiras Toporovas apibendrina: „Iš tiesų, vandenų judėjimas ir bandų judėjimas daugeliu savo detalių tampa dingstimi sužaišti poetiniais įvaizdžiais: tiek vandenys, tiek bandos bėga arba teka, riaumoja, teikia gyvybę, susiję su vaisingumo galia ir pan.; [ru.] *волна* ‘vilnis, banga’ ir *волна* ‘vilna’ koduojami tuo pačiu žodžiu [sl.] **vblna* / **vblna*.“⁸³ Rusų vienas žodis *волна* reiškia ir ‘vilną’, ir ‘vilnį, bangą’, o hetitų *ḥulana* ‘vilna’ davė vardą upei *Hulana*⁸⁴.

Dėl to galėtų kilti klausimas, ar tikrai mūsų *Vilnia* – iš bendrinio daiktavardžio *vilnis*, *vilniā*, o gal veikia iš *vilna*? Jeigu taip, tai ir nuo upės *Vilnios* vardą gavęs *Vilnius* būtų ne *vilnijantis*, *vilnių*, o *vilnonis*, *vilnų* miestas – tarkime, miestas, kuriame paslėpta stebuklingoji mitinė „aukso *vilna*“... Šiaip ar taip, lietuvių kalboje paliudyti du atitinkamų reikšmių bendriniai daiktavardžiai: neaiškaus kirčio 1 *vilnius* ‘vilnis’ ir 2 *vilnius* ‘kas vilnotas, gauruotas’, pavyzdžiui: *Koks tas šuniukas vilnius* (Daukšiai, Marijampolės r.)⁸⁵. Juo labiau *vilnė* ar *vilnia* galėtų būti avelė, avis – taip pat avis-upė, kaip ką tik minėtose mįslėse. O vis dėlto, kad jau šuniukas gali būti *vilnius*, ar ne labiausiai pirmą kartą žvėriai-upei *Vilniai* tiktų būti *vilke*, kaip *Vilnių* išpranašavęs *vilkas*...

Šiaip jau vilkės ar vilko vardo upės bei upeliai Lietuvoje gausūs (ir net ne po vieną): *Vilka*, *Vilkė*, *Vilkaujā*, *Vilkesā*, *Vilkiáušis*, *Vilkijā*,

78 Загадки 2004: 33, Nr. 137.

79 AnLTM: 45, Nr. 121, 122.

80 LTs V: 513–514, Nr. 6028, 6029, 6032; GrgLLM: 50, Nr. 319, 321; KnsLM: 222–223, T 394.

81 Puhvel 2001: 212.

82 Goethe 2003: ccxxxiv (= 234).

83 Топоров 1998: 86; žr. Топоров 1986: 35.

84 Иванов, Топоров 1974: 44; Иванов, Топоров 1983: 193.

85 LKŽ XIX: 434.

*Vilkijaitė, Vilkinė, Vilkýtis, Vilkiautinė, Vilkūtė, Vilkarevis, Vilkabiržė, Vilkavainė, Vilkbrastis, Vilkgerklė, Vilkakis, Vilkmižis, Vilkotakis, Vilkšikis, Vilkupis, Vilkupė, Vilkupis, Vilkupis ir Vilkupys, Vilkupelis ir Vilkupelys, Vilkvedis, Vilkvedis ir Vilkvedys*⁸⁶.

Paminėtinas Kazio Binkio eilėraščio „Ledai“ pirmasis posmas:

*I u p ė s putojančią žiūriu krūtinę.
Lyg ž v ė r i s laukinis, užtvertas į gardą,
Ji blaškos po krantus ir kaukdama ardo
Žiemos sudarytąjį tiltą ledinį.*⁸⁷

Žvėris, išsiveržęs iš ledų gardo, suprantama, bėgs kojomis. Užtat ir upė kartais turi kojas, kaip štai vidurio iranėnų „Bundahišne“ (viename iš jo nuorašų, XXX sk.), kur Ahura Mazda, vardydamas savo kosmogoninius žygdarbius, prisipažįsta sukūręs, be kita ko, ir „kojas vandeniui, užtat jis bėga“⁸⁸. Aiškiai remiamasi ta pačia bėgimo, tekėjimo dviprasmybe, tik neaišku, ar čia vanduo – gyvūnas, gyvulys (zoomorfiškas), ar gal – žmogus (antropomorfiškas)?

Upė prisipažįsta turinti kojas ir vienoje lietuvių mįslėje: *Turiu kreivas kojas, bėgu, skubu, nesustojau, vasarą be marškinių, žiemą su kailiniais* = upė⁸⁹. O kadangi ji „vasarą be marškinių, žiemą su kailiniais“, ir dargi pati tai prisipažįsta, vadinasi, tikrai nėra gyvūnas, bet žmogus – suasmeninta, antropomorfiška upė. Be to, kailiniai primena *vilną*.

Pelesoje (Varanavo r., Gudija) 1971 m. užrašytas padavimas apie dvi suasmenintas, sužmogintas upes:

Vieną kartą (upės, kaip seniau dar, esą jos šnekėjosi viena su antra) Vysla ir Nemunas ė j o kartu. Na, ir sako jos: „Kuri iš mūsų greičiau pratekėsime ir kuri kurią mes pavysime?“ Na, ką daro jos? Vijosi! Bėgo viena nuo antros, bėgo. Na, niekaip negali pabėgti, vis būk tai lygiai bėga ir lygiai. O betgi Nemunas bėgo bėgo ir, jis kai nuvargo, paskui sustojo ir šiek tiek užmigo. O Vysla šita – ji bėgo bėgo ir vis ieškojo sau kur gražiausios, lygiausios, žemiausios vietos. Ir nubėgo daug pirmiau. Paskui prabunda Nemunas – žiūri, kad Vysla toli. Tai jis kaip šoko per kalnus, per miškus – kur tiktai jam tiesiau.⁹⁰

To paties tipo latvių padavime dvi seserys upės – Gauja ir (jos intakas) Tirza susitarusios bėgti kartu link jūros, bet naktį Tirza,

nelaukdama miegančios Gaujos, viena atsikėlus ir nubėgusi pirma, o paskui, sesei ją pavijus, teisinusis: *Kājas man vairs neklausā* „K o j o s manęs nebeklaus“⁹¹. Suprask, pačios bėga. Kitame latvių padavime Gauja irgi bėga suasmeninta, taigi – kaip žmogus (numanytina – kojomis), tik nebėra lenktynių: „Kartą senų senovėje Priebalgos milžinas Alankstas susilaukė dukters Gaujos. ‘Bėk, dukra, į jūrą!’ – pasakė tėvas. Gauja išbėgo lankom“ ir t. t.⁹²

Gudų padavime sužmogintos Dauguva ir Dnepras pasileido paskui medžioklinius šunis Staurą ir Gaurą į priešingas puses, taip šios upės ir atsiradusios⁹³. Panašūs padavimai žinomi apie Dneprą ir jo intaką Desną, taip pat apie Volgą ir jos intaką Vauzą⁹⁴ (iš dalies irgi senosiose baltų žemėse). Šiaip ar taip, sužmoginta upė pasirodo ir rusų mįslėje: *Иван бежит, а сам кричит и всех на себе носит* „Ivanas bėga, o pats rėkia ir visus ant savęs nešioja“ = upė⁹⁵.

Toks upių suasmeninimas jau visai glaudžiai priartėja prie senosiose tradicijose (ypač keltų, skitų, bet ir kitose) plačiai žinomo upių „sudievinimo“, netgi sutapatavimo upė = deivė ir iš esmės, matyt, jį paaiškina. Beje, vienos iš lietuvių deivių – Žvorūnos gyvūniška (teriomorfinė) apraška kaip tik yra *vilkė*...

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Bretkūnas, Jonas = vok. Johannes Bretke, Bretkūnas ir kt.
Milašius, Oskaras (Oskaras Vladislovas Liubičius-Milašius) =
le. Oskar Władysław Miłosz herbu Lubicz, pranc. Oscar
Vladislas de Lubicz Milosz (Milosz-Milašius)
Niemis, Augustas Robertas = Aukusti Robert Niemi
Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.
Binkis 1999 = Kazys Binkis. *Raštai, I: Poezija*. Vilnius: Pradai, 1999.
BKT = *Biržų krašto tautosaka*. Užrašė Julius Janonis ir Marija Janonienė, parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1982.
Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.
Braziūnas 1999 = Vladas Braziūnas. *Ant balto dugno*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

86 VnLHEŽ: 384.

87 Binkis 1999: 54.

88 3T: 306.

89 LpMS: 123.

90 KrbŽA: 27, Nr. 43.

91 AnIT: 179–180.

92 LaPDŽ: 8.

93 ЛП: 76–77, Nr. 94.

94 Левкиевская 2002: 85.

95 СдЗРН: 181, Nr. 1470; Загадки 1968: 28, Nr. 460.

- BsJT = *Įvairi tautosaka iš rinkinių*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- BūgaR II, III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, II, III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959, 1961.
- Derksen 2008 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- Derksen 2015 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2015.
- EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J. P. Mallory, D. Q. Adams. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.
- Elisonas 1931 = Jurgis Elisonas. Mūsų krašto ropliai (*reptilia*) lietuvių folkloro šviesoje. // *Mūsų tautosaka*, III. Kaunas, 1931.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištinis.)
- Goethe 2003 = Johann Wolfgang Goethe. *Faustas: Tragedijos antra dalis*. Iš vokiečių kalbos vertė Antanas A. Jonynas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.
- GrgLLM = *Menu mįslių keturgyslė: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
- GrgPP = Kazys Grigas. *Patarlių paralelės: Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- GrgPPr = *Patarlės ir priežodžiai*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- JšLD I–III = *Lietuviškos dainos*, I–III. Užrašė Antanas Juška. Paruošė A. Mockus. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954 (Казань, 1882).
- JšSD II = *Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos*, II. Paruošė Vytautas Maknys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955 (Санктпетербур, 1883).
- Kensminienė 2005 = Aelita Kensminienė. Kelios pastabos apie mįslių minimą. *Tautosakos darbai*, XXII (XXVIII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Kensminienė 2012 = Aelita Kensminienė. Arkliai lietuvių mįslėse. *Tautosakos darbai*, XLIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- KkLSP = *Latviešu sakāmoārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akademijas izdevniecība, 1957.
- KlvD = *Prūsijos lietuvių dainos*. Surinko ir pridėdams anas per Rėzą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilius Kalvaitis. Tilžėje, 1905 (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998).
- KlvTK = *Tautosaka, esanti „Lietuviškų vardų klėtelėje“. Prūsijos lietuvių dainos*. Surinko Vilius Kalvaitis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998 (1905).
- KnsLM = *Lietuvių mįslės: Rinktinė*. Sudarė ir parengė Aelita Kensminienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- KrbŽA = *Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- KrLEV II = Konstantins Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, II. Rīga: Avots, 1992.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- LaPDŽ = *Latvių pasakos: Deimanto žirgas*. Iš latvių kalbos vertė Vytautas Martišius. Vilnius: Vaga, 1979.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LpMS = *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LTs I = *Lietuvių tautosaka*, I: *Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- LTsR = *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Paruošė Amb. Jonynas ir kiti. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vyr. red. Kostas Korsakas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- Malandra 1983 = William W. Malandra. *An Introduction to Ancient Iranian Religion: Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- Milašius 1981 = Oskaras Milašius. *Poezija*. Vertė Valdas Petrauskas. Vilnius: Vaga, 1981.
- Miškinis 1991 = Antanas Miškinis. *Rinktiniai raštai*, I: *Eilėraščiai*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Monier-Williams 1899 = *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Barnarsidass, 1999 (Oxford University Press, 1899).
- MrhEWA I–II = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992–1996.
- MrhKEWA I–III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1976.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- PKT I–II = *Iš Panevėžio krašto tautosakos*, I–II. Sudarytojas Eugenijus Urbonas. Panevėžys: UAB „Panevėžio sp.“, 2003–2006.
- Puhvel 2001 = Jaan Puhvel. *Lyginamoji mitologija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Razauskas 2018b = Dainius Razauskas. *Vytis ir Gedimainių stulpai simbolikos požiūriu*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- Sabaliauskas 1990 = Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- SIS I–III = *Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*. Sudarė ir parengė Z. Slaviūnas, I–III. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958–1959.
- SSSL 1999 = *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, I: *Kosmos: Ziemia, woda, podziemie*. Koncepcja całości i redakcja: Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999.
- Stundžienė 1993 = Bronė Stundžienė. Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikale „Juodžiūnų tarmė“. *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993.

- TŽ V = *Tauta ir žodis*. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. Kaunas, 1928.
- UKT = *Utenos krašto tautosaka: Iš Utenos krašto tyros muziejaus rinkinių*. Sudarė Raimondas Garsonas ir Gražina Kadžytė. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 2004.
- Vėlius 2014 = Norbertas Vėlius. Senieji vestuvinių dainų ir papročių semantikos klodai. Parengė Jurgita Ūsaitytė. *Tautosakos darbai*, XLVIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.
- VnLHEŽ = Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- VtLU = *Lietuvių užkalbėjimai: gydyto formulės*. Parengė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Авеста 1998 = *Авеста в русских переводах (1861–1996)*. Составление, общая редакция, примечания и справочный раздел И. В. Рака. Санкт-Петербург: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- ГмИИЯИ = Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- ДальПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- ДальТС IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, IV. Москва: Русский язык, 1982 (1866).
- Завьялова 2009 = Мария Вячеславовна Завьялова. Рефлексы одной апофатической формулы в балто-славянском пространстве. *Baltu un slāvu kultūrkontakti. Балто-славянские культурные связи*. Rīga: Madris, 2009.
- Загадки 2004 = *Загадки*. 2-е издание, випраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
- Загадки 1968 = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968.
- Загадки 2003 = *Народні загадки*. Упорядкування Миколи Дмитренка. Київ: Редакція часопису „Народнознавство“, 2003.
- ЗТ = *Зороастрийские тексты: Суждения духа разума (Дадестан-и мено-и храд), Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты*. Издание подготовлено О. М. Чунаковой. Москва: Восточная литература, 1997.
- Иванов, Топоров 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.
- Иванов, Топоров 1983 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. К реконструкции Мокоши как женского персонажа в славянской версии основного мифа. *Балто-славянские исследования 1982*. Москва: Наука, 1983.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель–Аст, 2002.
- ЛП = *Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е издание, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- Никифоровский 1898 = *Простонародные загадки*. Собрал в Витебской губернии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1898.
- Откупщиков 2001 = Юрий Владимирович Откупщиков. *Очерки по этимологии*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 2001.
- Потебня 2000 = Александр Афанасьевич Потебня. *Символ и миф в народной культуре: Собрание трудов*. Москва: Лабиринт, 2000.
- РНПО = *Русская народная поэзия: Обрядовая поэзия*. Составление, подготовка текста и др. К. Чистова и Б. Чистовой. Ленинград: Художественная литература, 1984.
- РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.
- СдЗРН = *Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*. Составил Д. Садовников. Санкт-Петербург, 1876.
- Топоров 1986 = Владимир Николаевич Топоров. К реконструкции “Прото-Ахилла”. *Балканы в контексте Средиземноморья: Проблемы реконструкции языка и культуры*. Тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. Москва: Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1986.
- Топоров 1998 = Владимир Николаевич Топоров. *Предистория литературы у славян: опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.
- ФсЭСРЯ IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, IV. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- ХдВЗ = Иван Александрович Худяков. *Великорусские загадки. Этнографический сборник*, VI. Санкт-Петербург, 1864.
- ЧрИЭС II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, II. Москва: Русский язык, 1999.
- Шейн 1874 = *Белорусские народные песни с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями: Сборник П. В. Шейна*. Санкт-Петербург, 1874.
- Шейн 1890 = *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном*, том I, часть II. Санкт-Петербург, 1890.

WHO RUNS WITHOUT LEGS...

THROUGH VILNIUS?

TRADITIONAL PARALLEL BETWEEN THE FLOW OF WATER AND THE RUNNING OF A LIVING BEING, LEADING TO A NEW CONCEPT OF THE NAME OF VILNIUS

Dainius RAZAUSKAS

The traditional parallel between the flowing of water and a living creature running is under consideration in the article. Firstly, some linguistic data are presented, for instance, Lith. *tekėti* “to flow” and at the same time “to run”; *bėgti* – “to run” and at the same time “to flow.” The same ambiguity holds true for many corresponding words in different languages (including English run). Secondly, some Baltic (Lithuanian and Latvian) and surrounding Slavic (Belorussian, Polish, Ukrainian, Russian) folklore texts using and developing this ambiguity are furnished, mostly proverbs and riddles but also folk songs and legends. Then, this contemporary folklore data is juxtaposed with some ancient religious and mythological texts, such as the Old Indian Veda and Iranian Avesta, revealing the same parallel and the same images (foremost, river running as a horse or mare etc.). Finally, due to the folklore samples added, this leads directly to the question of the personification of rivers, well known in ancient mythological traditions, and allows us to explain it quite naturally in an appropriate way.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
dainius.razauskas@lnkc.lt